

Voiko rotuerottelua vastustaa kirjastoalalla? – matkalla Etelä-Afrikassa

Oili Kokkonen

IFLA:n toimintaan kansainvälisenä kirjastojärjestönä on kuulunut vahvasti suuntautuminen vapaan tiedonvälityksen tukemiseen. IFLA:n toimesta järjestettiin Etelä-Afrikkaan kartoitusretki vuonna 1993, jonka tarkoituksena oli tutkia keinoja, jolla maan kirjastojen demokraattista kehitystä voitaisiin tukea. Retkellä oli mukana myös kirjastonjohtaja Oili Kokkonen Jyväskylän yliopiston kirjastosta.

Toisen maailmansodan jälkeen valkoinen vähemmistö piti valtaa Etelä-Afrikassa apartheidin, rotusyrjinnän, avulla. Vuonna 1990 alkoi uudistus, joka johti ensimmäisiin vapaisiin, demokraattisiin vaaleihin vuonna 1994. Alkoi prosessi joka johti ensimmäisiin vapaisiin, demokraattisiin vaaleihin vuonna 1994.

Tämä yhteiskunnallinen tilanne heijastui myös kirjasto-toimintaan. Vuotta ennen vaaleja, jolloin IFLA:n kartoitusretki tehtiin, rotuerottelun jäljet näkyivät kirjastojen eriarvoisuutena, hajautuneena ammattikuntana, monina eriarvoisina kirjastoseuroina. Ne näkyivät myös siinä, ettei mikään maan kirjastoseuroista ollut IFLA:n jäsen, yksittäisiä kirjastoja ja kirjastokouluja jo silloin kuului järjestöön.

Tilanteen arvioimiseksi IFLA halusi selvittää mitä toimenpiteitä tarvittiin rotuerottelun juurien kitkemiseksi kirjastoalalla. Tarkoituksena oli tarkastella kirjastojen resursoinnin tasapuolisuutta, eri rotujen toimintamahdollisuuksia, alan koulutusjärjestelmän demokraattisuutta – ja ennen kaikkea kansallisen kirjastojärjestelmän kehittämistavoitteita.

Rotuerottelun purkaminen – virallista ja epävirallista politiikkaa

Rotuerottelua pyrittiin purkamaan niin kirjas-

toseuroissa, kirjastoissa kuin työryhmissä, jossa hahmoteltiin alan kansallista järjestelmää. Vaikka puheet olivat jo muuttuneet, käytännössä rotuerottelu näkyi mm. kolmen kansallisen kirjastoseuran suhteissa. Ne kaikki vakuuttivat olevansa avoinna kaikille roduille – näin ei käytännössä ollut.

Robben Islandin vankilan asukkeja oli mm. Nelson Mandela. Kuva. Päivikki Karhula

Vanhin ja vakiintunein, valtion tukea nauttiva SAILIS, oli pitkään rajoittanut jäsenyyksiä pätevyuden ja rodun perusteella. Vuosina 1962–1980 se ei ollut hyväksynyt värillisiä jäseniä eikä niitä, joilla ei ollut alan muodollista pätevyyttä. Vuonna 1990 jäsenyysskriteereitä lievennettiin, ja vierailumme aikaan jo 30 % jäsenistä oli värillisiä.

He tosin puolestaan totesivat, että värilliset jäsenet olivat lähinnä ”token blacks”, esimerkkinä mainittiin seuran puheenjohtajana toiminut kirjastokoulun johtaja Seth Manaka. – Puhtaasti rotuun perustuva seura, ALASA, syntyi 1960-luvulla, kun värilliset oli erotettu SALIS:ista. Apartheidin jäljet, viha ja katkeruus, elivät yhäti vahvana seurassa. ”Minä pelkään näitä ihmisiä”, sanoi Kay Raseroka seurassa pidetyn seminaarin jälkeen.

Vapaamielisin ja kaikille avoin, vuonna 1990 perustettu seura, LIWO, toimi lähinnä lounaisrannikolla ja Durban – Pietermaritzburgin seuduilla. Se oli näistä oikeastaan ainoa, joka muistutti pohjoismaisia kirjastoseuroja: se oli avoin

kaikille kansalaisille ja sen päätavoitteena oli edistää kirjastojen toimintaa vapaan tiedon välittäjinä, demokraattista prosessia ja käytäntöä työpaikoilla.

Kaksi kansalliskirjastoa

Kansallista jakautuneisuutta kuvasi myös se, että maassa toimi kaksi kansalliskirjastoa, toinen Pretoriassa, toinen Kapkaupungissa, ja että näiden lisäksi toiminnassa oli muutamia kansallisia yhteisöjä, ”foorumeita”, erityyppisten tietopalveluolilla toimivien organisaatioiden yhteistyöelimä, osa ad hoc -tyyppisiä, osa luonteeltaan pysyvämpiä.

IFLA:n arviointiryhmänä vierailimme erilaisissa kirjastoissa: kansalliskirjastoista valkoisten hyvinvoivan viiniseudun, Stellenboschin yliopistokirjastoon, sieltä mustien ”oman” Western Cape yliopiston kirjastoon, noihin päivää saakka lähinnä valkoisten kirjapalveluista huolehtineesta Johannesburgin kaupunginkirjastosta erilaisiin värillisten kirjastopalvelujärjestelmiin.

Ehkä kiinnostavimpia kohteita oli tutustumisen yksityisen säätiön tarjoamiin kirjastopalveluihin meille Tv-ohjelmista niin tutussa Sotwetossa. British Councilin tuella toteutettuun kartoitukseen osallistui kirjastonhoitajia viidestä maasta: nigerialainen Boyega Banjo oli silloinen IFLA:n African Regional Sectionin puheenjohtaja ja retkemme johtaja. Kay Raseroka, sittemmin IFLA:n presidentti, tuli Botswanasta.

Deborah/Debbie Shorley oli LA:n kansanvälisen asioiden toimikunnan puheenjohtaja ja asui Pohjois-Irlannissa. Auke Van der Kooi oli Hollannin opetusministeriön kirjastoasioista vastaava virkamies. Tämän kirjoittaja oli mukana lähinnä Afrikassa työskennelleenä pohjoismaalaisena.

Toisiamme emme ennalta juuri tunteneet, afrikkalaiset Boyega ja Kay olivat tavanneet IFLA:n Afrikka-sektiossa, Kay Raserokan kanssa olimme

vuotta aiemmin ensimmäisinä naisjäseninä järkehtäneet siihen asti täysin herravaltaista IFLA:n yliopistokirjastosektion komiteaa. Komitean silloinen puheenjohtaja John Willemse, syntyyään hollantilainen, oli nyt retkemme paikallinen organisaattori ja yhdyshenkilö, hän ja Auke myös tunsivat toisensa jo ennestään.

32 kirjastovierailua

Retkemme kesti kaksi viikkoa, yhdeksän työpäivää. Sinä aikana meillä oli yhteensä 32 kirjastokäyntiä, kokousta, tapaamista tai seminaaria. Lisäksi tulivat siirtymiset suuren maan kolkasta toiseen. Retkeen sisältyivät maan sisäiset lennot – Johannesburg – Kapkapunki – Durban – Johannesburg – ja usein pitkäkkötkin retket kaupunkien ympäristöön viidelle hengelle aivan

*Maisemaa Etelä-Afrikasta.
Kuva. Päivikki Karhula*

liian pienellä henkilöautolla.

Ei ihme ole, että noiden kahden viikon aikana ehdimme perusteellisesti ja miltei fyysisestikin tutustua toisiimme – ja ystäväystyä myös henkilökohtaisesti. Sopeutumista auttoi työnjakomme: Boyega ryhmän johtajana organisoii tapaamiset John Willemsen avustuksella. Afrikkalaisen pastorin poikana hän johti neuvotteluja suvereenisti oikeaan tyyliin samalla, kun hän huolehti monista käytännön asioista, esim. aikatauluistamme aina lentokenttien lähtöselityksiä myöten, jopa raporttimme viimeistelystä IFLA:lle.

Kay on syntyjään eteläafrikkalainen, ja hänen paikallistuntemuksensa oli meille suurena apuna. Tosin vasta retken loppupuolella, Durbanissa, asia selvisi meille, kun saimme kutsun sunnuntailounaalle Kayn synnyinkotiin keskiluokkaisten värillisten asuinalueelle.

Ymmärsimme myös, miksi koko tehtävä oli Kaylle niin tärkeä – ja myös niin rakas ja raskas.

Debbie toimi taitavana autonkuljettajana – hän toivoi, että olisimme antaneet taidosta kirjallisen todistuksen hänen miehelleen – ja turvamiehenä

myös. Olosuhteissa oli hänen mielestään muutenkin paljon samoja piirteitä kuin hänen tuolloisessa kotikaupungissaan Belfastissa. Joustavana brittinä hän myös huolehti, että keskustelut sujuivat joustavasti myös vaikeammissa tilanteissa.

Auke edusti maan afrikaans -menneisyyden tuntemusta – ja minä, en ollut ensi kertaa pappia kyydissä näillä afrikkalaisilla retkillä. Kun ilatytönä kävimme läpi päivän tapahtumia ja laadimme alustavat arviot tilanteista, olimme val-

määrä – keskusteluissa, vaikkemme sitä raportissamme erityisesti korostaneetkaan. Minulle suomalaisen kirjastoseurojen lukuisuuteen tottuneena asia ei ollut outo, outoa kuitenkin oli, että Etelä-Afrikassa seurojen keskeinen vuorovaihtus puuttui. Sen tärkeyttä yritimmekin suosituksissa korostaa.

Meille mukana olleille ystäviksi jäivät myös keskeiset eteläafrikkalaiset kirjastonhoitajat, joukossa niin valkoisia kuin värillisiä. Heitä tapasimme toistemme lisäksi monena vuonna IFLA:n konferensseissa. Montakin nimeä tulee mieleen, ensimmäisenä suomalaisillekin tuttu Clare Walker, jolla kulussien takana on ollut suuri rakentava maan kirjastostruktuurin kehittämisessä.

Etelä-Afrikkalaiset IFLA:ssa – muutoksen merkki

Kansainvälisesti kehityksen tulokset näkyvät: IFLA:n presidentti 2009–2011 on Ellen Tise Stellenboschin yliopistonkirjastosta. Syntyään eteläafrikkalainen Kay Raseroka, nykyinen IFLA:n kunniajäsen, toimi järjestön presidenttinä vuodet 2003–2004. Per Lor, Etelä-Afrikan kansalliskirjaston johtaja, oli järjestön pääsihteeri vuosina 2005–2008. IFLA Regional Office for Africa sijaitsee nykyään UNISA:ssa (University of South Africa), jonka kirjastonjohtajana retkemme aikana toimi IFLA-aktivisti John Willemse. Puhumattakaan siitä, että IFLA:n vuosikonferenssi järjestettiin vuonna 2007 Durbanissa. Sieltä monella suomalaisella kirjastonhoitajalla onkin konkreettiset ja ajantasaiset muistot.

Lähteet

Report of the IFLA mission to South Africa June, 1993. – The Hague: IFLA, 1993.
Ruhanen, Tuula, IFLA -matkan elämyksiä Etelä-Afrikassa. Verkkoartikkeli 7/07. – <http://www.helsinki.fi/kirjastot/verkkoartikkeli/2007/07/ifla.html>

Tietoa kirjoittajasta

Oili Kokkonen, kirjastonjohtaja, emerita
Jyväskylän yliopiston kirjasto
email. oili.kokkonen@elisanet.fi

Kuvaaja: Päiviikki Karhula

IFLA:n varapuheenjohtaja Ellen Tise puhuu Advocacy and marketing -seminaarissa eduskunnan auditoriossa (2008). (Eduskunnan kirjasto/Heikki Rajala)

miitä rentoutumaan: Auke ja Debbie lähtivät vaarallisillekin retkilleen paikallisiin kulinaariravintoloihin. Boyega ja minä päädyimme tavallisesti iltapalalle oman majapaikkamme ravintolaan valkoisten asiakkaiden tuijoteltaviksi – värillinen mies ja valkea nainen olivat vielä tuohon aikaan harvinainen yhdistelmä. Väsynyt Kay puolestaan vetäytyi raskaan päivätyön jälkeen unien maille.

Suosituksia demokraattiselle palveluverkostolle

Retken konkreettisenä tuotoksena oli sarja ehdotuksia, suunnattuja sekä eteläafrikkalaisille kirjastoseuroille ja kirjastoviranomaisille että myös kansainväliselle kirjastoyhteisölle, IFLA:lle. Pidimme tärkeänä kansallisesti eheämmän ja voimavaroiltaan demokraattisen palveluverkon luomista, korostimme koulutuksen demokratisointia ja resursoinnin tasapuolista kehittämistä.

Ryhmän jäseniä ihmetytti seurojen lukuisa